

TİBB-I NEBEVÎ HADİSLERİNİN KAYNAKLARI VE KAPSAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME *

ADİL YAVUZ
PROF. DR.

N. ERBAKAN Ü. AHMET KELEŞOĞLU İLAHİYAT F.

ÖZET

Peygamberlerin asli ve öncelikli görevi, Allah'ın kendilerine vahyettiği ilahî emirleri, ilkeleri insanlara tebliğ etmek, onların anlayabileceği şekilde açıklamaktır. Bununla birlikte onların hayatın her alanına dair beyanları bulunmaktadır. Bu çerçevede ele alınıp tartışılan konulardan birisi de, Tıbb-ı Nebevî hadisleridir. Öncelikle İslam dinin ana esaslarına bakıldığında üç tanesinin doğrudan sağlıklı da ilgili olduğu görülecektir. Sağlık konusu da dinin üzerinde durması gereken önemli konular arasındadır. Hadisler söz konusu olduğunda, tıp alanı ile ilgili birçok rivayetin olduğu bilinen bir gerçektir. Sadece bu tür hadisleri bir araya getirmek üzere müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Hz. Peygamber, tıp ile ilgili konularda önemli tavsiyelerde bulunmuştur. İlim adamlarından bir kısmı bu tür hadislerin kaynağının, vahiy olduğunu düşünmektedir. Diğer bir grup alim ise onların kaynağının, vahiy olmadığı kanaatindedirler. Konu ile ilgili hadislere bakıldığında, hastanın moralini takviye eden sözler, günümüz tıp anlayışına göre hâlâ geçerli olan tavsiyeler, koruyucu hekimlik kapsamına giren öğütler ve botanik eczacılığı kapsamındaki tedavi yöntemleri öne çıkmaktadır. Söz konusu çerçevede yer alan koruyucu hekimlik ve botanik eczacılığı ile ilgili veriler üzerine ciddi tetkikler yapılmalıdır. Bu bağlamda bir araştırma merkezinin kurulması polemiklere son verecek bir adım olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tıbb-ı Nebevî, Koruyucu hekimlik

AN EVALUATION ON THE
SOURCES AND SCOPE
OF AL-TİBB AL-NABAWI
HADITHS

ABSTRACT

The primary and primary duty of the prophets is to communicate the divine orders and principles that God has revealed to them to people, and to explain them in a way that they can understand. However, they have words about every aspect of life. One of the issues discussed and discussed within this framework is the al-Tıbb al-Nabawi hadiths. First of all, when looking at the main principles of Islam, it will be seen that three of them are directly related to health. The issue of health is also one of the important issues that should emphasize religion. When it comes to hadiths, it is a known fact that there are many rumors about medicine. Separate works were also written to bring only such hadiths together. The Prophet made important recommendations on medical matters. Some of the scientists think that such hadiths are based on certain and revelation. Another group of scholars think that the source is not revelation. Looking at the hadiths, the words that reinforce the patient's morale, the recommendations that are still valid in accordance with today's medical understanding, the advices within the scope of preventive medicine and the treatment methods within the scope of botanical pharmacy come to the fore. Serious investigations should be made on the data related to preventive medicine and botanical pharmacy in this framework. In this context, the establishment of a research center will be a step to end polemics.

Keywords: Hadith, Al-Tıbb al-Nabawi, Preventive medicine

* Bu çalışma, 07-09 Ekim 2015 tarihleri arasında Adana Valiliği ve Çukurova Üniversitesi tarafından Adana'da düzenlenen Uluslararası İslam ve Tıp (Tıbb-ı Nebevî) Kongresi'nde sunulan tebliğin genişletilip makale haline getirilmiş şeklidir.

Giriş

İnsanları yaratan, çeşitli nimetlerle donatan ve onlardan dünya hayatında ilahi iradeye uygun bir hayat sürmelerini isteyen Allah, onların bu sorumluluklarını yerine getirebilmelerine rehberlik edip yol göstermek üzere peygamberleri görevlendirmiştir. Peygamberlerin asli ve öncelikli görevi, Allah'ın kendilerine vahyettiği ilahî emirleri, ilkeleri insanlara tebliğ etmek, onların anlayabileceği şekilde açıklamak ve bunların nasıl hayata geçirilebileceğini yaşayarak göstermektir. Hz. Muhammed (sas), bu görevi îfa etmek üzere görevlendirilen son peygamberdir.

Hz. Peygamber (sas) bu görevlerini yerine getirirken, bir taraftan kendisine bahşedilen vahiyden, ilimden istifade etmiş, diğer taraftan ilahi iradenin belirlediği ana ilkeler çerçevesinde bir hayat tarzını ortaya koymanın mücadelesini vermiştir. Bu noktada onun görevlerini yaparken dile getirdiği sözlerinin ve ortaya koyduğu uygulamalarının tamamı ilahî kaynaklı bilgiler midir? Yoksa bunda kendi tecrübelerinin, yaşadığı toplumun birikiminin etkisi var mıdır? Özellikle insanların kulluk görevleri ile doğrudan ilgili olmayan alanlarda onun söylediklerinin kaynağı nedir? Mesela onun ziraat veya sağlık alanı ile ilgili söylediklerinin kaynağı vahiy midir? Bunların bir kısmı veya tamamı, o dönemin beşeri tecrübesine dayanan bilgiler midir? Bu durum geçmişte olduğu gibi günümüzde de tartışılmaktadır.

Bu çerçevede ele alınıp tartışılan konulardan birisi de, Tıbb-ı Nebevî hadisleridir. Onların muhtevası nedir? Günümüz tıp verileri ile mukayese edildiğinde neleri kapsamaktadır? Bunların bugünün şartlarında pratize edilmesi ne ölçüde mümkündür? Bu çalışmamızda, Tıbb-ı Nebevî

ile ilgili hadislerin sadece kaynağı ve kapsamı üzerinde durmak istiyoruz. Bunların açıklığa kavuşturulması, bu rivayetleri okuyan günümüz insanının aklına gelebilecek soruların bir kısmına cevap teşkil edebilecektir.

A) Tıbb-ı Nebevî Hadislerinin Kaynakları

Hadislerin kaynağını ele almadan önce Nebevî bilginin mahiyeti üzerinde biraz durmak istiyoruz. Kur'ân-ı Kerim'e müracaat ettiğimizde Allah'ın, Peygamberleri hangi amaçla görevlendirdiğinin açıkça belirtildiğini görmekteyiz. Nitekim "O, müşrikler hoşlanmasa da dinini bütün dinlerin üzerine çıkarmak için Rasulünü hidayet ve hak dinle gönderdi."^[1] "Doğrusu biz seni, gerçekle, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik"^[2] "Biz Rasulleri, sadece müjdeleyici ve uyarıcılar olarak göndeririz"^[3] şeklindeki âyetlere dikkatle baktığımızda, Peygamberlerin asli görevlerinin insanları güzel amellere teşvik etmek ve salih amel sahiplerini müjdelemek, hata işleyen veya hak yoldan çıkanları uyarıp ikaz etmek olduğu anlaşılmaktadır. Peygamber algısında ilk dikkat etmemiz gereken husus budur. Bu çerçevede Peygamberlerin temel görevlerinin tebliğ, tebyin, teşrîf ve temsil olduğunda âlimler hemfikirdirler. Kur'ân'ı tebliğ eden Peygamber (sas) onu, açıklamalarıyla ve pratiğe aktarmasıyla yaşanır bir hayat tarzına dönüştürmüştür. Kur'ân'ın ana hatlarıyla ortaya koyduğu emir ve nehiylerin uygulanması, Hz. Peygamber'in katkılarıyla sağlanabilmiştir. Hatta dinin en temel emirlerinin ifasında bile sünnete müracaat etmek kaçınılmaz bir zorunluluk teşkil etmektedir. Nitekim namazın nasıl kılınacağı, haccın nasıl ifa edileceği, zekatın verilmesi ile ilgili ayrıntılar Kur'ân'da bulunmayan hususlardır. Bunların yaşanması, pratiğe aktarılması ancak Hz. Peygamber'in uygulamalarına müracaat ile mümkündür. Söz gelimi, Kur'ân'da emredilen zekatın, kimler üzerine farz olduğu, hangi periyotlar içinde ve hangi tür mal varlığından hangi oranda ödeneceği, hadislerle açıklığa kavuşturulmuştur. Peki, Hz. Peygamber'in bu açıklayıcı hadisleri, kendi tercihi midir? Bunlar o dönemin Arap toplumunun örfü müdür? Yani Peygamber zekat esaslarını vahiyden bağımsız olarak mı vaz' etmiştir. Elbette değildir. Bunlarda metlûv veya gayr-i metlûv^[4] vahiyle gelen bilgiye ihtiyaç kaçınılmazdır. Bu durum Hz. Peygamber'in, Kur'ân vahyi dışında da ilahi bilgiye istinad eden bilgilerle desteklenmesini zorunlu kılmaktadır.

[1] Tevbe 9/33; Feth 48/28; Saff 61/9.

[2] Feth 48/8.

[3] Kehf 18/56.

[4] Vahy-i metlûv, yani Kur'ân'da yer alan ve ayet ve sure şeklinde okunan vahiydir. İkinci tip vahiy ise vahy-i gayri metlûvdür. Bu tip vahiy, Kur'ân'da yer almaz ve bu ikinci tip vahiy, hadis kitaplarında bulabiliriz.

Yine Hz. Peygamber'in gayb, kıyamet ve âhîret ile ilgili Kur'ân'da yer olmayan konulardaki hadislerini de ne Arap örfüyle ne beşerî bilgi ile açıklamak mümkündür. Bunların zorunlu olarak ilahî bilgilendirmeye dayanması gerektiğini kabul etmek durumundayız. “*De ki, göklerde ve yerdeki gaybı (görünmeyen şeyleri) Allah'tan başka kimse bilmez*”^[5] ayetinde gaybı ancak Allah'ın bileceği vurgulanmıştır. Ancak bir başka ayette ise, “*Gaybı bilen O (Allah'tır). Gaybını kimseye göstermez. Ancak razı olduğu Rasule gaybını gösterir (bildirir)*”^[6] buyrulmuştur. Bu ayetten de Allah'ın kullarına muttali kılmadığı gayb ile ilgili birtakım bilgileri, bazı Peygamberlerine bildirebileceği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede hadislerin ve onlarla aktarılan bu tür bilgilerin vahiy kaynaklı olmasının bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Çünkü bunların, ne beşerî bilgi ile ne de yaşadığı toplumun örfü ve kültürü ile bilinebilmesi ve anlatılması mümkün değildir.

Dinin hükümlerinin ortaya konulmasında bir takım temel hedefler gözetilmektedir. Bunlar, usûlcüler tarafından Mekâsıdu'ş-şerîa olarak adlandırılmıştır. Muhammed b. Tahir İbn Âşûr (1393/1973), Mekâsıdu'ş-şerîa'yı, “kanun koyucunun hükümleri vaz' ederken gözettiği, amaç edindiği hedef ve gerekçeler” şeklinde tanımlamıştır.^[7] Burada dinden bahsedildiğine göre kanun koyucu, Allah ve onun takdir ettiği kapsam içinde Resûlullah'tır. Bunların hüküm koyarken gözettiği hedefler ise İslam dininin hükümleriyle gözetilen amaçlardır.

Usûlcüler, Mekâsıdu'ş-şerîa'nın üç mertebesi olduğunda neredeyse ittifak halindedirler. Bunlar, zarûriyyât, hâciyyât ve tahsîniyyâtır. Şâtıbî (790/1388), zarûriyyâtı, “din ve dünya işlerinin yürütülmesi kendilerine bağlı olan hususlardır. Eğer onlar olmazsa, dünya işleri fesada uğrar, kargaşa olur, hayat son bulur” diyerek tanımlamıştır.^[8] Hâciyyât, kendisi olmasa da olabilen, ancak bir genişlik ve kolaylık sağladığı için ihtiyaç duyulan şeylerdir.^[9] Tahsîniyyat ise, zaruret ve hâcet seviyesinde olmayan, mekarim-i ahlak'a (güzel ahlaka) teşvik gayesinin içeren maslahatlarıdır.^[10]

Buradan dinin en öncelikli hedeflerinin, zarûriyyât ile ilgili olduğunu anlamaktayız. Nitekim usûlcüler de bunu ed-Darûrâtü'l-hamse veya el-Usûlü'l-hamse (beş zorunlu ilke) şeklinde dile getirmişlerdir. Zarûriyyât kapsamındaki bu beş zorunlu ilke, hedef şunlardır:

[5] Neml 27/65.

[6] Cin 72/26-27.

[7] İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Mekâsıdu'ş-şerîati'l-islamiyye*, Tunus, 1978, 51.

[8] Şâtıbî, İbrahim, *el-Muvâfakât fî usûli'ş-şerîa*, Lübnan, ts, I-IV, II, 7.

[9] Şâtıbî, age., II, 9.

[10] Bkz. Cüveynî, Abdulmelik b. Abdullah, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, I-II, Katar, 1992, II, 610.

- 1- Dinin korunması
- 2- Canın korunması
- 3- Aklın korunması
- 4- Neslin korunması
- 5- Malın korunması

Dinin gerçekleştirilmede öncelikli hedefi olan bu esaslara baktığımızda, üç tanesinin doğrudan sağlıkla da ilgili olduğunu görmekteyiz. Canın, aklın ve neslin korunması hedefinin kâmil manada gerçekleştirilmesi, sağlık sözü konusu edilmeden mümkün müdür? Bu mümkün olmadığına göre sağlık konusu da dinin üzerinde durması gereken önemli konuları arasındadır diyebiliriz. Bu çerçevede tıp ile ilgili bazı hususlarda Hz. Peygamber'in açıklamaları bulunmaktadır.^[11]

Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda dini bazı mükellefiyetlerin yerine getirilmesinde, sağlığını kaybeden kimselere, bazı kolaylıkların sağlandığını veya bazı mükellefiyetlerle ilgili sorumluluklarının kaldırıldığını görmekteyiz. Mesela, oruç tutamayacak kadar hasta olanların daha sonra kaza etmek üzere Ramazan orucunu tutmayabileceklerinin,^[12] su ile gusledemeyecek kadar hasta olurlarsa, gusül yerine teyemmüm edebileceklerinin,^[13] cephe savaş durumunda salâtü'l-havf (korku namazı) kılararken, hasta olanların yanlarında silah bulundurmamak zorunda olmayacaklarının,^[14] yine hastaların askeri seferlere katılamamaları sebebiyle sorumlu tutulmayacaklarının,^[15] Kur'ân ayetleri ile tespit edildiğini görmekteyiz. Bu İlahî beyanlardan Rabbimizin, “Allah, ancak bir kimsenin gücünün yettiğinden mükellef tutar”^[16] temel ilkesi ile kullarını, tâkatlarını aşan hususlardan sorumlu tutmadığını anlamaktayız. Buradaki kolaylıkların da hastalık sebebiyle sağlandığını, bunları yerine getirmede sağlıklı olan ile hasta olan arasındaki farkın gözetildiğini görmekteyiz. İbrahim'in (as) kavmine Âlemlerin Rabbi olan Allah'ı tanıtırken bazı özelliklerini saymaktadır. Bu özelliklerden birisini de “Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur”^[17] diyerek ifade etmektedir. Bir başka ayet-i kerimede, bal arısının çeşitli meyvelerden çiçeklerden derleyerek ürettiği balda insanlar için şifa olduğu ve bunda düşünen her bir

[11] Bkz. Sakallı, Talat, “Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1995, sayı: 2, Isparta, 1995, s. 54.

[12] Bkz. Bakara 2/184-185.

[13] Bkz. Nisâ 4/43.

[14] Bkz. Nisa 4/102.

[15] Bkz. Tevbe 9/91; Fetih 48/17.

[16] Bakara 2/286.

[17] Şuara 26/79.

millet için ayetler (mucizeler) olduğu belirtilmektedir.^[18] Bu ayette balın, bir yönüyle insanlar için şifa olduğu, diğer taraftan onların Allah'ın kudretini anlamaları için onun oluşumunda mucizeler olduğuna işaret edilmektedir. “Biz, Kur’ân’dan mü’minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz”^[19] âyet-i kerimesi, iki türlü açıklanmıştır. Birinci olarak, kalplerdeki cehaleti, şüpheyi gidermesi ve Allah'ın varlığına delalet eden şeyler üzerindeki perdeyi kaldırması olarak açıklanmıştır. İkinci bir yorum olarak da, maddi hastalıklara, kendisiyle yapılan dua, istiaze ve rukye yoluyla şifa olması şeklinde izah edilmiş ve mecazın umum ifade etmesinden hareketle şifanın her iki anlama da hamledilmesine bir mani olmadığı belirtilmiştir.^[20] Bu ayetlerde dile getirilenlerden, dini hayatın ve onunla ilgili bazı mükellefiyetlerin, vahye muhatap olan insanın sağlığı ile de yakından ilgili olduğu açıktır. Ancak Kur’ân ayetlerinde, belli bir hastalığın tedavisi ile ilgili açık bir beyan bulunmamaktadır.^[21] Çünkü Kur’ân bir tıp kitabı olmadığı gibi bir tıbbî tavsiyeler kitabı da değildir. Bununla birlikte Kur’ân temelinde şekillenilen dini hayatın ise insan sağlığı ile belli ölçüde ilgili olduğu yukarıdaki tespitlerden anlaşılmaktadır.

Hadis ve sünnet söz konusu olduğunda, tıp alanı ile ilgili birçok rivayetin olduğu bilinen bir gerçektir. Hatta bu konu ile ilgili rivayetler, hadisin tasnif döneminde telif edilen hadis musannefatının *Kitâbu't-tıb*, *Kitâbu'l-merdâ* ve *Kitâbü's-selâm* gibi bölümlerinde bir araya getirilip derlenmiştir. Sadece bu tür rivayetleri bir araya getirmek üzere et-Tıbbu'n-Nebevî adlı müstakil eserler de kaleme alınmıştır.^[22] Bu eserlerde yer alan hadislerin sayısının bazı hadis musannefatında onlu rakamlarla bazı eserlerde ise yüzü rakamlarla ifade edilecek düzeyde olması,^[23] bu konuda göz ardı edilemeyecek düzeyde Nebevî beyanın olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu da Hz. Peygamber'in dikkat çekecek ölçüde tıp alanı ile ilgilendiğine ve bu konuda bilgiler verdiğine delalet etmektedir.

[18] Bkz. Nahl 17/69.

[19] Bkz. İsrâ 17/82.

[20] Bkz. Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr*, IV, t.lk., Hişam Buhârî, Hudar Ukârî, Beyrut, 1997, III, 315.

[21] Al-i İmran suresinin 49. Ayetinde, İsa'ya (as) atfen, “...Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. Allah'ın izniyle o, hemen kuş olur. Körü ve alacahı iyileştiririm. Allah'ın izniyle ölümlüğe diriltirim...” burulmaktadır. Ancak bu ayette geçen tedaviler, tıbbî yolla değil İlahî iradenin sağladığı imkanla Nebevî bir mucize olarak gerçekleşmiştir.

[22] Bu alanda kaleme alınan eserler hakkında bilgi için bkz. Denizkuları, Mahmut, *Peygamberimiz ve Tıp*, İstanbul, 1981, 13; Atmaca, Veli, *Tıbb-ı Nebevî Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi* (Bibliyografya Denemesi), *Hikmet Yurdu*, 2013, c. VI, sayı: 11, 39-74.

[23] Bkz. Atmaca, agm. s.49-51.

Hz. Peygamber (sas), “Sakın sizden birini, emrettiğim ya da nehyettiğim bir husus kendisine ulaşınca koltuğuna yaslanmış bir halde “Benim aklım ermez. Biz Allah’ın Kitabında ne bulursak ona uyarız” derken bulmayayım”^[24] demiştir. Böylece Resûlullah’ın kendi emir ve nehiyelerinin, Kur’ân İslam’ı söylemi veya sünnet bağlayıcı değil gerekçesi ile hafife alınmaması gerektiği uyarısını yapmaktadır. Hattabî (388/), “*Dikkat edin bana kitap ve onun bir misli verildi*”^[25] hadisini şerh ederken şöyle demektedir: “Metlûv tilâvet olunan zahir olan vahiy gibi tilâvet olunmayan bir vahyin daha ona verildiği anlamına gelebileceğini belirtir. Kitap kapsamında indirilen vahiy, tilâvet olunan vahiydir. Onu açıklaması için indirilen vahiyde de Nebi (sas), umumi olanı tahsis eder, Kitapta olmayan yeni hükümler koyar. Bu bilgi de sünnettir.”^[26]

Bu tespitler, Hz. Peygamber’in her söylediğinin vahye dayandığı anlamına gelmez. Nitekim hadis kaynakları şöyle bir olayı nakletmektedirler. Resûlullah (sas) Medine’de hurma ağaçlarının üzerine çıkıp tozlanma yoluyla döllenme için çalışan bazı insanlar görür. Onların ne yaptığı sorulur. Anlatılınca Nebi (sas) *bunun bir faydasının olacağını sanmıyorum* der. Onlar da bu işi terk ederler. Ancak o yıl hurma rekoltesi az olur. Bu kendisine haber verilince Resûlullah (sas): “*Ben de ancak bir insanım. Size dininizle ilgili bir şey emredersem onu alıp yapınız. Kendi görüşümle bir şey söylersem, ben de bir insanım (yanılabiliyim)*” demiştir. Bir başka rivayete göre ise, “*Siz dünyalık işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz*” buyurmuştur.^[27] Nebi’nin (sas) bu ifadelerinden, onun din ile ilgili olmayan mesleki ihtisasa dayanan konulardaki beyanlarının dinî bağlayıcılığının olmadığı şeklinde anlaşılabilir. Nitekim Nevevî, bu hadisi şerh ederken, Peygamberin teşri gayesi olmaksızın dünya işleri ile ilgili kendi görüşüne dayanarak söylediklerinin isabetli olmayabileceğini, bunun da onun için bir eksiklik olmadığını ifade etmiştir.^[28] Hz. Peygamber, ticaretle meşgul olan Mekke şehrinin çocuğudur. Medine’de ise şehrin ekonomik kaynakları açısından ziraat, daha da etkin bir faaliyet alanını teşkil etmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in ziraî konuda bir birikim sahibi olmaması doğaldır. Ancak Hz. Peygamber’in ziraî üretimle ilgili bu ifadesi ziraatla ilgili her alanı kapsayacak şekilde teşmil edilmemelidir. Onun ziraat ortaklığı (müzâraa), ziraî ürünlerin zekatı gibi konulardaki beyanları

[24] Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5; Tirmizî, “İlm”, 3; İbn Mâce, “Mukaddime”, 2.

[25] Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5.

[26] Bkz. Hattabî, Ebu Süleyman, *Meâlimü’s-sünen şerhu süneni Ebî Davud*, IV, Beyrut, 1411, IV, 276.

[27] Müslim İbnü’l-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, I-V, Kahire, 1412, “Fedâil”, 139, 140, 141.

[28] Bkz. Nevevî, Zekeriyâ b. Şeref, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. El-Haccâc*, Amman, 1421, 1446.

elbette fikhî/hukukî bir değer taşımakta ve dinî açıdan bağlayıcılık ifade etmektedir. Yani ziraî üretimin nasıl yapılması gerektiği, ziraat mühendisliği ile ilgilidir. Ama ziraat ortaklığı, ziraî ürünlerden alınacak zekat ve benzeri konular ise fikhın, hukukun, dolayısıyla hadis ve sünnetin de konusudur. Nitekim hadis musannefatında müzaraa, müsakât gibi bölümlerde bu tür hususları ifade eden hadisler kayıt altına alınmıştır.

Buraya kadar anlatılanlardan, Hz. Peygamber'e Kur'ân vahyi dışında da bazı ilahi bilgilerin bildirilmesi gerektiği, gayb, ahkam ile ilgili hususlarda da bazı malumatın Allah tarafından verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Kur'ân'da herhangi bir hastalığın tedavi ile ilgili bir açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in asli görevinin, dini tebliğ ve açıklama olmakla birlikte hayatın birçok alanı ile ilgili beyanlarının olduğu ve bunların da hadis musannefatında yerini aldığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in her ağzından çıkan sözün vahiy olduğunu söylemek de mümkün görünmemektedir. Bu durumda tıp alanı ile ilgili hadisler ve uygulamalar nasıl değerlendirilecektir? Acaba bu hadislerde vahye müstenid hususlar var mıdır?

Tirmizî ve İbn Mâce'nin tahrir ettikleri bir hadiste şöyle bir bilgiye rastlamaktayız: “Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: *Bana (gece yolculuğu yaptırılan) İsrâ gecesinde, kendilerine uğradığım meleklerden her bir topluluk, 'Ey Muhammed! Ümmetine hacamat yapmalarını emret' demişlerdir.*”^[29] Bu hadisin Ahmad b. Hanbel'in Müsnedinde yer alan rivayetine göre ise Melekler Hz. Peygamber'e hitaben, “*hacamat yaptır Ey Muhammed*” demişlerdir. Burada aktarılan rivayetlerde de bir nüans farkı varsa da, ortak olan nokta, böyle bir bilginin melekler tarafından Hz. Peygamber'e (sas) verilmiş olmasıdır. Yani bu bilgi ve tavsiye beşeri boyutu olmayan bir bilgidir ve verilen bilgi de tıp yani sağlık alanı ile ilgilidir.

Sevban (ra), bir gün Resûlullah'ın yanında ayakta bekliyordum. Bir Yahudi bilgin gelerek, Hz. Peygambere dört beş soru sorduğunu nakletmiştir. Bunların çoğu kıyamet ve sonrası ile ilgili konulardadır. Sorduğu son sorudan önce, ‘bunu ancak bir peygamber veya bir iki kişi daha bilebilir diyerek şu soruyu yöneltir: “sana çocuğun nasıl meydana geldiğini sormaya geldim. Nebi (sas) şu cevabı verir: “*Erkeğin menisi beyaz, kadının menisi ise sarıdır. Bunlar ana rahminde birleştiğinde, erkeğin menisi kadının menisine galip gelirse (öne geçerse), Allah'ın izni ile çocuk erkek olur. Eğer kadının menisi, erkeğin menisine galip gelirse, çocuk Allah'ın izni ile kız olur,* buyurdu. Yahudi bilgin, ‘doğru söyledin. Sen, şüphesiz bir peygambersin’ dedi ve oradan ayrıлып gitti. Sonra Resûlullah

[29] İbn Mâce, “Tıb”, 20 (3479); Tirmizî, “Tıb”, 12 (2059).

(sas), şöyle buyurdu: “*Şüphesiz bu adam soracaklarını bana sordu. Ama ben onun sorduklarından hiçbir şeyi, Allah, bana bildirinceye kadar bilmiyordum.*”^[30] Peki doğrudan tıp alanı ile ilgili bu sorular ve Allah’ın kendisine cevaplarını bildirdiğini söylediği ifadeler, Kur’ân’da ayet olarak geçiyor mu? Geçmiyor. O halde, kendisinin de bilmediğini söylediği bu tür bazı bilgilerin, Hz. Peygamber’e Allah tarafından bildirildiğini kabul etmekten başka bir izah mümkün gözükmemektedir.

Ahmed b. Hanbel’in Müned’inde tahrîç ettiği bir rivayete göre Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: “*Cebraîl as. Bana her geldiğinde misvak kullanmamı emrederdi. (Bu sebeple çok misvak kullanmaktan) ön dişlerimin söküleceğinden korktum.*”^[31] Bu hadisten de ağız sağlığı ve temizliği ile ilgili bu bilginin Hz. Peygamber’e Cebraîl tarafından tavsiye edildiğini, muhtemelen bu sebeple de onun misvak kullanmaya ümmetini ısrarla teşvik ettiği bilinmektedir. Rivayetin konumuzla ilgili yönü, bu bilginin Hz. Peygamber’e Cebraîl tarafından bildirilmiş olmasıdır.

Hız. Peygamber’in tıp ile ilgili söylediklerinin tamamının kendi toplumunun birikimin yansıttığını söylememizi engelleyen bazı bilgiler de hadis kaynaklarında geçmektedir. Mesela, “Resûlullah’a (sas) nuşra^[32] denilen tedavi usûlü sorulmuş, o da “*o, şeytan işidir*” cevabını vermiştir.^[33] Burada Hz. Peygamber, kendisine sorulan ve toplumda kabul gören bir tedavi yöntemini onaylamamaktadır. Bir başka rivayette ise Ümmü’l-Münzir bint Kays el-Ensâriyye şu bilgiyi aktarmaktadır: “Resûlullah (sas) bir gün yanıma geldi. Yanında hastalıktan yeni kurtulmakta olan Ali (ra) de vardı. (O sırada) bizim asılı hurma salkımlarımız vardı. Resûlullah kalkıp ondan yemeye başladı. Ali (ra) de ondan yemek için ayağa kalktı. Bunun üzerine Resûlullah (sas), Ali’ye :”*Sakin ha, sen hastalıktan yeni kurtuluyorsun*” buyurdu. Ali de, (onlardan yemekten) vazgeçti. Ben (onlara) arpa ve şalgam yemeği yapıp getirdim. Bunun üzerine Resûlullah (sas), (hazırladığım yemeği göstererek): “*Bundan ye. Bu senin için faydalıdır*” buyurdu.^[34] Hz. Ali, Hz. Peygamberle aynı çevrede yetişmiştir. Hayatının çoğu birlikte geçmiş olduğu halde, nekahet döneminde olduğundan, onun o süre içinde hurma yemesini tasvip etmediğini görmekteyiz. Yine bir rivayete göre bir doktor gelerek Hz. Peygamber’e ilaca kurbağa eti koymanın hükmünü sorar. Hz. Peygamber (sas), kurbağanın

[30] Müslim, “Hayz”, 34 (315).

[31] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 263.

[32] Nuşra, cinlerin çarptığı zannedilen bir kimseye okunup üflenmekle yapılan bir nevi tedavi usûlüdür. Bkz. İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi’l-hadîs*, V, 54.

[33] Ebû Dâvûd, “Tıb”, 9(3868).

[34] Ebû Dâvûd, “Tıb”, 2 (3856).

öldürülmesini nehyeder.^[35] Soruyu soran doktor o dönemde kullanılan bir ilacın yapımını soruyor ve Hz. Peygamber ise onun yapılmasını men ediyor. Yani kendi dönemindeki bir ilaç kullanımını onaylamıyor.

Hz. Peygamber (sas), tıp ile ilgili konularda sadece kendi toplumunun birikimini aktarıyorsa, o zaman bu rivayetlerde aktarılan bilgiler, nasıl izah edilecektir? Böyle bir iddiada bulunmaktansa, Hz. Peygamber'in en azından bazı bilgilerinin, kendi toplumunun birikimi dışında kaynaklandığı düşünülmelidir. O, bu aktarılan rivayetlerden anlaşıldığına göre çevresinin bazı uygulamalarını tasvip etmemiştir. Hacamat ile ilgili, meleklerin de kendisine bazı bilgiler verdiği, bizzat kendisinden nakledilmiştir.

Bunların yanı sıra Resûlullah'ın (sas), bazı tıbbî boyutu olan tavsiyelerinde, kendi gözlemlerinin de etkili olduğunu görmekteyiz. Cüdâme el-Esediyeye'nin aktardığına göre, Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: *“Ben erkeğin, emzikli kadınla cinsi münasebette bulunmasını yasaklamayı epey düşündüm. Nihayet Rumlarla İranlıların bunu yaptıklarını ve çocuklarına hiçbir zarar vermediğini hatırlayıp (bundan vazgeç)tim.”*^[36] Bu hadiste verilen bilgi, Hz. Peygamber'in diğer toplumlardaki tecrübeyi de dikkate aldığını göstermektedir.

Sahabenin, tıbbî konularda da Hz. Peygamber'in (sas) tavsiyelerine uydıklarını görmekteyiz. Nebevî Sünneti zahiren değil fiqhî derinliği içinde anlamaya çalışmasıyla tanınan Hz. Ömer'in (r.a) Şam seferi esnasındaki tavrı, bunun önemli misallerinden sadece biri ve toplumu ilgilendirenidir.^[37] Hz.Ömer,(r.a) Şam bölgesinde Serğ denilen yerde ordu komutanı Ebû Ubeyde (r.a) ve arkadaşlarının Şam'da veba olduğunu haber vermesi üzerine, önce ilk muhacirleri sonra Ensar'ı toplamış onların ihtilaf etmeleri üzerine, Kureyş'in ileri gelenleriyle istişare etmiş ve onların görüş birliği ile dönmesinin uygun olacağını söylemeleri üzerine Hz. Peygamber'in (sas) *“bulaşıcı hastalık olan yere girmeme ve oradan dışarı çıkmamayı”*^[38] hadisini dikkate alarak vebalı bölgeye girmeden Medine'ye dönmüştür. Özü itibarıyla Hz. Peygamber'in bu beyanı, tıp alanıyla ilgili bir bilgi ihtiva etmektedir.

Doğrudan Hz. Peygamber'in kendi ifadelerinden tespit ederek aktardığımız bu bilgilerden ve Hz. Ömer'in veba hastalığı olan bir beldeye girip girmeme konusunda, hem Hz. Peygamber'in beyanını dikkate alıp ve istişare ile teyit ettikten sonra ona göre hareket ettiğini anlamaktayız.

[35] Bkz. Ebû Dâvûd, “Tıb”, 11 (3871); Nesâî, “Sayd”, 36 (4355); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, III, 454.

[36] Ebû Dâvûd, “Tıb”, 16 (3882).

[37] Raşit Küçük, “Tıbb-ı Nebevî Literatürü Üzerine Bir Deneme”, *İlim ve Sanat*, c.1/3, s. 6, (6- 8) İstanbul 1985.

[38] Buhârî, Tıp, 30; Müslim, “Selam”, V/ 70, nr. 98; Atmaca, Veli, *Tıbb-ı Nebevî Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi (Bibliyografya Denemesi)*, Hikmet Yurdu, Ocak-Haziran 2013, yıl:6, c. VI, s. 47

Şimdi de Tıbb-ı Nebevî'nin kaynakları ile ilgili ilim ehlinin kanaatlerini arz etmek istiyoruz. Tıbb-ı Nebevî'nin kaynakları konusunda ana hatlarıyla iki farklı görüşün ileri sürüldüğünü görmekteyiz. Bunlardan ilkinde göre onun kaynağı, vahiydir. Önce bunu dile getiren alimlerin görüşlerini aktaracağız. Daha sonra da diğer görüşte olanların kanaatlerini aktaracağız.

İbn Kayyım el-Cevziyye'ye (751/1350) göre, Tıbb-ı Nebevî'nin kaynağı vahiydir. Ona göre Peygamberin Tıbbı kesin ve ilahidir. Vahye dayanır. Diğer tıplar ise tahmin, zan ve tecrübeye dayanmaktadır. Ona göre tam bir iman ile Nebevi tıba inanan kimseler, onun faydasını görürler.^[39]

Muasır alimlerden Muhammed Ebu Şehbe, Tıbb-ı Nebevî konusunda şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Tıba ilişkin hadislerde kullanılan üslup ile, hurmaların aşılınması hadisindeki üslup arasında çok fark vardır. Zira Resûlullah (sas), hurmaların aşılınması olayında, kesin bir ifade kullanmış: ‘Keşke böyle yapmasaydınız, daha iyi olurdu’ demek suretiyle temennisini dile getirmiştir. Halbuki Resûlullah, tıbbî hadislerin, hepsinde olmasa bile büyük çoğunluğunda, onların vahiy ürünü olduklarını ima edecek şekilde, kat’i ifadeler kullanmıştır.”^[40]

Tıp ile ilgili hadisler konusunda müstakil bir çalışma yapan Ali Rıza Karabulut, Tıbb-ı Nebevî'nin kaynağı konusunda kanaatini şöyle dile getirmektedir: “Her zaman için vahyin kontrolü ve irşadı altında olan Peygamber (sas), yalnız şeriatı öğretmek için gönderilmiş değildir. Dünyevî konularda, bilhassa tıbbî konularda en güzel örnek teşkil etmiştir. Çünkü Peygamber (sas), vahiy yoluyla aldığı emirler dışında, Arapların o güne kadar uyguladıkları tıp bilgilerini aynen değil, ta’dil ve tashih ederek uygulamaya koymuştur... Bu açıklamalardan sonra, Tıbb-ı Nebevî'nin kaynaklarını, Kur’ân-ı Kerim, vahye dayalı hadis-i şerifler, kıyas, tecrübe, (bazı uygulamaları) ta’dil ve tashih diyebiliriz”^[41]

Diğer bir grup alim ise Tıbb-ı Nebevî'nin kaynağının vahiy olmadığı kanaatindedirler. Şimdi de onların görüşlerine bir göz atalım.

İbn Haldun’a (808/1405) göre, Hz. Peygamber’in bu tür konulardaki sözleri âdetlere dayanır. Şeriatle ilgili değildir. O bize, şeriatı öğretmek için gönderilmiştir. Tıp ve benzeri konuları öğretmek için değil.^[42]

Şah Veliyullah Dihlevî (1176/1762) sünneti, risaletin tebliğine yönelik olan sünnetler ve Risaletin tebliğine yönelik olmayan sünnetler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ahiret hayatı, melekût âlemi, ibadetlerle ilgili kurallar,

[39] Bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, Beyrut, 2003, IV, 7.

[40] Ebu Şehbe, Muhammed, *Difâ' anî's-Sünne*, trc. M. Görmez, M. E. Özafşar, II, 138.

[41] Karabulut, Ali Rıza, *Tıbb-ı Nebevî Ansiklopedisi*, I-II, Kayseri, 2006, I, 14.

[42] Bkz. İbn Haldun, Abdurrahman, *el-Mukaddime*, thk. Halil Şehhade, Beyrut, 1988, I, 651.

ihtiyaçların karşılanması gibi hususların Risaletin tebliği kapsamında olduğunu ve bunların bir kısmının vahye bir kısmının da içtihadı dayalı olduğunu belirtir. Tıp ile ilgili hadisler, ibadet kastı olmayan âdet kabilinden davranışları ve Hz. Peygamber'in yargı ile ilgili kararları gibi hususlardaki beyanlarının risaletin beyanı kapsamında olmadığını söyler^[43]

Fazlurrahman ise "Tıbb-ı Nebvî literatürü, son derece püriten ve dindarlklarını aşırıya götüren dindar şahsiyetlerin ve kelamcılarının bir ürünüdür." demektedir.^[44] Ona göre, "Peygamber'den gelen tıpla ilgili hadisler, üç ayrı kategoride incelenebilir. Birinci kategori, hastalık durumlarında tıbbî tedaviyi teşvik eden ve teferruatlı sağlık ilkeleri vermeyi hedefleyen hadislerdir. İkinci kategori, tıbbî veya manevî olsun, bir takım hastalıklar ve sağlık problemleri ile onları tedavi etmede gerekli tedbirlerle ilgili Hz. Peygamberden geldiği varsayılan ifadeleri kapsar. Üçüncüsü ise, Nebvî tıp literatüründe bu hadislerin rolüdür"^[45] Onun bu ifadelerinden hastalıklar ve sağlık problemleri ile ilgili rivayetlerin Peygamber'e aidiyetini bir varsayım olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Hattabî'nin tıpla ilgili hadislerin vahiyle irtibatı konusundaki kanaatini inceleyen bir çalışmada ulaşılan sonuç şöylece hulasa edilebilir: "Hattabî, hadisleri kaynağı açısından değerlendirirken bunları iki gruba ayırmakta ve Hz. Peygamber'in peygamberlik göreviyle ilgili hadislerini vahye, bunun dışındakileri de kendi bilgisine dayandırmaktadır."^[46]

Sünnet vahiy ilişkisini ele alan makalesinde Saffet Sancaklı da şu kanaate ulaşmıştır: "Sünnetin vahiyle olan ilişkisi konusunda orta yolun takip edilmesi, bizce daha isabetli ve gerçekçi görülmektedir. Buna göre, Hz. Peygamber'in, Kur'ân dışında Allah'la irtibatının olduğu, Kur'ân dışında vahiy aldığı ve sürekli vahyin projektörü altında bulunduğu ortaya çıkmaktadır... Hz. Peygamber'in, kendi görüş ve kanaatlerinin vahiyle ne derece irtibatlı olduğunun tespitini yapmak oldukça zordur."^[47] Kanaatimizde de sünnet ve vahiy arasında bir ilişki ve bilgi kaynağı olma durumu vardır. Ancak bunların her bir sünnet/hadis düzeyinde ayrı ayrı ortaya konulması, neredeyse imkansız gibidir.

[43] Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetullâhi'l-bâliğa*, I-II, trc. Mehmet Erdoğan, İstanbul, 2003, I, 395-396.

[44] Fazlurrahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp, Değişim ve Kimlik*, trc. A. B. Baloğlu, A. Çiftçi, Ankara, 1997, s. 80.

[45] Fazlurrahman, *age.*, 49.

[46] Karacabey, Salih, "Hadis Vahiy Münasebeti ve Tıpla İlgili Hadisler Hakkında Hattabî'nin Görüşleri", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. IV, sayı:4, 217-225, Bursa, 1992, 222.

[47] Sancaklı, Saffet, Sünnet Vahiy İlişkisi, *Diyanet İlmî Dergi*, c.XXXIV, sayı:3, 53-70; 65, 66.

Aktarılan rivayetler ve kanaatler üzerinde düşünüldüğünde, Hz. Peygamber'in tıp ile ilgili beyanlarının tamamının vahye dayandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde bu tür hadislerin tamamının da vahiyle hiçbir bağı olmayan sadece Peygamber'in kendi tecrübelerine ve o dönemin Arap toplumunun uygulamalarına istinad ettiğini söylemek de isabetli bir tutum olmayacaktır.

B- Kapsamı

Hz. Peygamber (sas), tedavi yollarını araştırmayı teşvik etmiştir.^[48] Üsame b. Şerîk'in anlattığına göre çeşitli yerlerden gelen bedeviler, Hz. Peygamber'e tedavi olalım mı diye sorunca, Nebi (sas): *"Tedavî olunuz. Çünkü Allah, şifasını yaratmadığı bir hastalık yaratmamıştır. Ancak bir hastalık müstesna o da, ihtiyarlıktır buyurmuştur."*^[49] Hadiste, her hastalığın bir çaresinin olduğu hatırlatılarak, tıbbî araştırmalar teşvik edilmiş olmaktadır.^[50]

Resûlullah (sas) insanın kendi canına kıymasını men ederek şöyle buyurmuştur: *"Kim bir zehir içerek kendini öldürürse, o kimse cehennem ateşi içinde ebedi kalarak dâima o zehiri yutmakla azap görecektir."*^[51] Hadisin Müslim rivayetinde bıçakla kendini öldürerek veya dağ gibi yüksek bir yerden atarak intihar etmesi durumunda da aynı şekilde azap göreceği bildirilir. Bu hadis çerçevesinden baktığımızda, Hz. Peygamber'in kendiliğinden, intihar edenin cehennemde ebedi zehir içerek azap göreceğini söylemesi mümkün müdür? Bu ancak ilahi irade ile ortaya konulabilecek bir husustur. Dolayısıyla Kur'ân'da açık bir ifade ile bu dile getirilmemiş de, onu ne Nebevî ne de beşerî bir beyan ve tasarruf olarak görmek mümkündür.

Acaba Tıbb-ı Nebevî hadisleri bir hüküm konusu mudur? Yoksa ümmetin sağlığını korumayı hedefleyen bir tavsiye konusu mudur?

Buhârî Sahîh'inin tıp bölümünün ikinci bâbına, *"Erkek kadını, kadın erkeği tedavi edebilir mi?"* başlığını koymuş ve Rubeyyi' bint Muavviz'den, Resûlullah ile gazvelere çıktıklarını, kendilerinin savaşınlara su dağıtıp hizmet ettiklerini, ölenleri ve yaralıları Medine'ye taşıdıkları rivayetini^[52] aktarmıştır. Onun bâb başlığını veriş şekliinden hadisi, bunun caiz olduğuna delil olarak serdettiğini anlamaktayız.

[48] Müslim, "Selâm", V/ 51, nr. 67; İbn Mâce, "Tıb", 1, nr. 3436- 3439

[49] Ebû Dâvûd, "Tıb", 1.

[50] Bkz. Buhârî, "Tıb", 1; Ebû Dâvûd, "Tıb", 1; Tirmizî, "Tıb", 2.

[51] Müslim, İman, 175; Tirmizî, "Tıb", 7; İbn Mâce, "Tıb", 11.

[52] Bkz. Buhârî, "Tıb", 2.

Resûlullah (sas), “*Daha önceden tabiplik yaptığı bilinmeyen birisi bir kavme doktorluk yapmaya kalkar da hastaya zarar verirse, verdiği zararın bedelini ödemekle mükelleftir*”^[53] buyurmuştur. Hasta haklarının korunması açısından hekimlik yapanlara önemli bir sorumluluk yükleyen hadis aynı zamanda hukuki bir uygulamaya, tazminata zemin teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu hadislerin hukuki bir değer taşıdığı anlaşılmaktadır. Vahye müstenit olması da ihtimal dahilindedir. Ancak tüm Tıbb-ı Nebevi hadisleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir.

1 -Hastanın moralini takviye eden hadisler

Dini açıdan Tıbb-ı Nebevi hadislerine bakıldığında şu tür rivayetler karımıza çıkmaktadır: Buhârî, hastalığın keffaret olması başlığı altında Resûlullah’ın (sas) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “*Kendine isabet edip batan bir dikene varıncaya kadar Müslümanın başına gelen gam, keder, üzüntü ve eza veren hiçbir şey yoktur ki Allah buna karşılık onun hatalarını affetmemiş olsun*”, “*Allah, kimin hakkında hayır dilerse ona musibet verir*”^[54] Bu rivayetler öncelikle bir Müslümana her tür sıkıntıya karşı direnme gücü aşılamaktadır. Hasta olan bir insan önemli ölçüde vücut direncini kaybetmektedir. Buna bir de moral bozukluğu eklenirse, vücudunun hastalığa dayanması ve tedavisi iyice zorlaşacaktır. Bu hadislerde başa gelen musibetin hem manevi boyutu, başışlanmaya vesile olması vurgulanmakta hem de ona direnme gücü, moralini ayakta tutma psikolojisi aşılanmaktadır.^[55] Müslümanın Müslüman kardeşi üzerindeki hakları arasında “*Hasta ziyareti*”^[56] de yer almaktadır. Hasta ziyaretinin, hasta olanın moralini düzeltip vücut direncini artırmaya önemli ölçüde katkı sağladığı bilinen bir gerçektir. “*Aç olanı doyurun, hasta olanı ziyaret edin ve esir olanı hürriyetine kavuşturun*”^[57] hadisini Buhârî, Hasta ziyaretinin vacipliği başlığı altında vermektedir. Yani ona göre bu sorumluluk gerektiren bir görevdir. Bu tür hadisler bir taraftan toplumsal dokuyu güçlendirirken, diğer taraftan da sıkıntıya düşenlere psikolojik bir destek sağlamaktadır.

[53] Ebû Dâvûd, “Diyât”, 23.

[54] Buhârî, “Merdâ”, 1.

[55] Hz. Peygamber’in hasta olanlara yönelik uygulama ve tavsiyeleri için bkz. Aydın, Garip, “Manevî Destek Bağlamında Hz. Peygamber’in Hastalara Yaklaşımı”, *Bilimname*, XXXI, 2016/2, 29-274.

[56] Müslim, “Selam”, 4; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 90.

[57] Buhârî, “Merdâ”, 4.

2- Hz. Peygamber'in günümüz tıp anlayışına göre hâlâ geçerli olan tavsiyeleri

Bugünün tıp anlayışına –o günkü imkanlar çerçevesinde bakıldığında– ters düşmeyen bazı uygulamalar görmekteyiz. Bunlardan bazıları şöyle ifade edilebilir:

“Hz. Peygamber (sas) ateşli bir kadının su ile serinletilmesini tavsiye etti.”^[58] Bugün de tabipler vücut sıcaklığı yükselen kimseler için elbiselerinin hafifletilmesini ve hararetin düşmesi için ıslak bez ile koltuk atı ve ayaklarının serinletilmesini önermektedirler.

Uhud Savaşında yaralanan Resûlullah (sav)'in kanının durdurulması için Hz. Ali, kalkanın içinde su getirdi. Hz. Fatıma O'nun kanını yıkadı, sonra bir hasır yaktı ve onun küllü ile yara kapatıldı.”^[59] Günümüzde de kan kaybeden bir hasta için hekimler öncelikle kan kaybını önleyici tedbirler almaktadırlar.

3- Koruyucu hekimlik kapsamındaki değerlendirebilecek bazı hadisleri

“Yiyecek ve içeceklerinizin kaplarının ağzını açık bırakmayınız.”^[60] Ağzı açık kalan bir kabın içine girecek zehirli bir böcek ve benzeri zararlı bir haşerat ondan içenin ölümüne sebep olabilir.

Hz. Peygamber yanına gelen bazı kimseleri uyararak “Size ne oluyor ki, dişleriniz sararmış olduğu halde yanıma geliyorsunuz. Misvak kullanınız”^[61] demiştir. Günümüzdeki tüm imkanlara rağmen toplumun hâlâ ağız ve diş sağlığına dikkat etmediği bir gerçektir. Bu tavsiyenin, kırk yaşına kadar okuma yazma bilmeyen bir kimse tarafından, bundan ondört asır önce dile getirilmesi son derece dikkat çekicidir.

Tıka basa yemekten men eden Hz. Peygamber, insanı ayakta tutacak dengeli bir beslenmeyi tavsiye etmekte ve yemekte midesinin en fazla “üçte birini yemek için, üçte birini su için, üçte birini de nefes alabilmek için ayırmasını”^[62] tavsiye etmektedir. Bu gün ölçsüz bir şekilde yemek yiyenler, obezite sıkıntısı çekmekte, bazen bırakın başkasına faydalı olmayı kendi vücudunu taşımaktan aciz kalmaktadırlar. Obezite problemi ile baş edebilmek için de doktor doktor dolaşmaktadırlar. Halbuki, Nebevî tavsiyeyi gözeten birisi hem sağlığını korur hem de lüzumsuz yere tüketmediği imkanları ile

[58] Müslim, “Selam”, 82.

[59] İbn Mâce, “Tıb”, 15.

[60] Müslim, “Eşribe”, 96, Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 22.

[61] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, I, 214.

[62] Bkz. Tirmizî, “Züh'd”, 47; İbn Mâce, “Et'ime”, 50.

başkalarına yardımcı olma imkanını elde eder. Daha fazla tüketme hırsına kapılan insanlar da devletler de insanlığın baş belası haline gelmektedirler. Dünyada en çok tüketenlerin gözünün, aç ve sefillerin doğal kaynaklarında ekmeğinde olması, insanlık ve medeni olma iddiasıyla tam bir tezat teşkil etmektedir.

Salgın hastalığın olduğu yerlerde bir önlem olarak devreye konulan karantina uygulamasını Hz. Peygamber'in bundan 14 önce asır başlatması son derece dikkat çekici bir durumdur. Nitekim o şöyle buyurmuştur: “*Bir yerde veba olduğunu iştirseniz, oraya girmeyiniz. Bulduğunuz yerde veba vukua gelirse, oradan ayrılmayınız*”^[63] Hz. Peygamber bir tabip olmadığına göre, bu konudaki bilgisi, belki vahye müstenit olabilir.

4- Botanik eczacılığı kapsamındaki tedavi usûlleri ihtiva eden hadisleri

“*Mantar kudret helvası cinsindedir. Suyu göze şifadır.*”^[64]

“*Mantar (Allah'ın Beni İsrail'e in'am ettiği kudret helvası denen) menn'dendir. Suyu göz için şifadır. Acve (denen hurma cinsi) cennettendir ve zehire karşı şifadır.*” Aynı babda, Ebu Hüreyre'nin bu konudaki tecrübesi de nakladılmaktadır. O şöyle demiştir: “Ben üç veya beş veya yedi mantar aldım, onları sıkıp suyunu bir şişeye koydum. Gözü hasta olan bir cariyeme tatbik ettim. İyileşti.”^[65]

Bazı hadislerde geçen ifadeler de mutlak anlamına alındığı için problem oluşturmaktadır. Bunlardan birisi “*Çörek otu ölümden başka her derde devadır*”^[66] hadisidir. Tıbb-ı Nebevî hadisleri bir bütün olarak dikkate alındığında, Hz. Peygamberin tedavi için tavsiye ettiği yegane şeyin çörek otu olmadığını görmekteyiz. Şayet ölümden başka her şeye faydalı olsaydı, herkese sadece çörek otunu tavsiye etmesi gerekirdi. Nebi (sas)'in kendisi de farklı tedavi yollarına başvurmuştur. O halde bu hadis ile kastedilen şey, onun önemini vurgulamaktır. Bir kimsenin kahramanlığını ifade etmek için, o bir orduya bedeldir deriz. Bu mübalağalı bir anlatımdır. Gerçekte hiçbir kimse bir orduya bedel iş yapamaz. Hadisteki ifade de böyle anlaşılmalıdır.

Günümüzde yaygın olan, kimyasal üretime dayanan ilaçların kullanılmasıdır. Ancak gittikçe botanik eczacılığına verilen önemin her geçen gün arttığını görmekteyiz. Bu tür veriler ve tavsiyeler koca karı ilaçları olarak uzun yıllar tahkir edilmiştir. Belki de bunlar ilmi tetkike tabi tutulmadan

[63] Buhârî, “Tıb”, 30; Müslim, “Selam”, 93.

[64] Buhârî, “Tıb”, 20; Müslim, “Eşribe”, 157.

[65] Bkz. Tirmizî, “Tıb”, 22.

[66] Buhârî, “Tıb”, 7.

tahkir edildiği için, İslam ülkeleri kendi ilaçlarını üretememiş, dünyada kimyasal ilaç üretenlerin pazarı haline gelmiştir. Bu gün Dünyanın üreten gücü halinde son yılların en hızlı büyüyen ülkesi Çin’de ise Botanik Eczacılığı yaygın bir şekilde hizmet vermektedir. Dünya’daki her beş insandan biri bugün Çinli ise, botanik eczacılığı sanıldığı kadar basite alınacak bir şey olmasa gerektir. Kazakistanlı öğrencilerimizden öğrendiğimize göre, Çin sadece kendi ülkesinde değil, Kazakistan’daki önemli bir miktarda bir araziye bu amaçla kullanmak üzere kiralamıştır. Son yıllarda teknik ve bilim alanında Çin, ciddi atılımlar yapmış ve dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücü haline gelmiştir. Bu atılımlarla birlikte geleneksel tıptan ve botanik eczacılığından aktif bir şekilde halen istifade etmektedir.

Bu çerçevede Tıbb-ı Nebevî de yer alan koruyucu hekimlik ve botanik eczacılığı ile ilgili verileri inceleyen ciddi tetkikler yapılmalıdır. Tabiplerin, biyo-kimyacıların, eczacıların ve ilahiyatçıların birlikte çalışacağı bir üniversitenin gözetiminde bir Tıbb-ı Nebevî Enstitüsü veya Tıbb-ı Nebevî Araştırma Merkezi kurularak bu verilerin günümüz ilmi imkanları ile ele alınıp incelenmesi, bu konudaki ezber ve ön yargıya dayanan polemiklere son verecek, belki İslam Dünyasında özgün bir ilaç endüstrisinin teşekkülüne de öncülük edebilecektir.

Sonuç

Dinin muhatabı olan insanlar açısından sağlık hayatın bir gerçeği olduğu kadar hastalık da hayatın bir gerçeğidir. Bu sebeple Allah Teala, insanlara yüklediği bazı sorumlulukların yerine getirilmesinde, sağlıklı olanlar ile hasta olanların yükümlülüklerin eşit tutmamış, hasta olanlara bu sorumlulukların ifasında bazı kolaylıklar tanımıştır. Ancak Kur’ân ayetlerinde herhangi bir hastalığın tedavisi ile ilgili bir açıklama bulunmamaktadır.

İnsanlara Allah’ın dinini tebliğ eden Hz. Peygamber’in (sas), en önemli görevi Kur’ân’da toplanan vahiylerin tebliği ve açıklanması olmuştur. Ancak bu açıklamaların bir kısmı vardır ki onların, doğrudan Hz. Peygamber tarafından yapılması mümkün değildir. Ölümünden sonraki hayat, ahiret ahvali, mizan, cennet, cehennem gibi itikatla ilgili bilgiler, namazların rekatları, zekatın nisabı, hangi periyotlar içinde verileceği, haccın nasıl ifa edileceği gibi teabbüdi bilgiler bunlara örnek olarak verilebilir. Bu alan ise, Kur’ân’da toplanan metlûv vahyin dışında bir bilgilendirmeyi gerektirmektedir ki buna da, gayr-i metlûv vahiy denilmiştir.

Hz. Peygamber’in (sas), dini tebliğ ederken insanların sağlıklarını ilgilendiren bazı açıklama ve beyanlarının da olduğu bilinmektedir. Nitekim

bunlar, hadis musannefatı içinde kitabu't-tıb, kitâbu'l-merdâ, kitâbü's-selâm gibi bölümlerde bir araya getirildiği gibi bu konuda müstakil eserler de telif edilmiştir. Bu hadislerin kaynağı eskiden beri tartışılmaktadır.

İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Muhammed Ebu Şehbe gibi bazı alimlere göre Tıbb-ı Nebevî'nin kaynağı vahiydir. Onlara göre Peygamberin Tıbbı kesin ve ilahidir. Vahye dayanır. Dünyevî konularda, bilhassa tıbbî konularda Nebi (sas), en güzel örnek teşkil etmiştir. O, vahiy yoluyla aldığı emirler dışında, Arapların o güne kadar uyguladıkları tıp bilgilerini aynen değil, ta'dil ve tashih ederek uygulamaya koymuştur. Onlardan bazılarına göre, Tıbb-ı Nebevî'nin kaynaklarını, Kur'ân-ı Kerim, vahye dayalı hadis-i şerifler, kıyas, tecrübedir.

İbn Haldun'a göre Hz. Peygamber'in Tıbb-ı Nebevî gibi konulardaki sözleri âdetlere dayanır. Şeriatle ilgili değildir. O bize, şeriatı öğretmek için gönderilmiştir. Tıp ve benzeri konuları öğretmek için değil. Şah Veliyullah Dihlevî'ye göre (1176/1762) sünnet, risaletin tebliğine yönelik olan sünnetler ve Risaletin tebliğine yönelik olmayan sünnetler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Ona göre Peygamber'in Tıp ile ilgili hadisleri, yargı ile ilgili kararları gibi hususlardaki beyanlarının risaletin beyanı kapsamında olmadığını söyler.

Aktarılan rivayetler ve kanaatler değerlendirildiğinde, Hz. Peygamber'in tıp ile ilgili beyanlarının tamamının vahye dayandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Aynı şekilde bu tür hadislerin tamamının da vahiyle hiçbir bağı olmayan sadece Peygamber'in kendi tecrübelerine ve o dönemin Arap toplumunun uygulamalarına istinad ettiğini söylemek de isabetli bir tutum olmayacaktır.

Tıbb-ı Nebevî ile ilgili hadislerin muhtevası genel bir perspektifle ele alındığında şunlar söylenebilir: Hz. Peygamber, tedaviyi ve tedavi yollarının araştırılmasını teşvik etmiştir. Hastalanan bazı sahabilerini tedavi için döneminin hekimlerine yönlendirmiştir. İlgili rivayetlerin önemli bir kısmı da koruyucu hekimlik kapsamında değerlendirilebilir. Onun tedavi yolları ile ilgili yaptığı açıklamaların önemli bir kısmının, günümüzdeki aktüel ifadesi ile botanik eczacılığı ile ilgili olduğu görülmektedir. Botanik eczacılığı, günümüzde alternatif bir tedavi yöntemi olarak gittikçe artan bir ilgi görmeye başlamıştır. Hatta botanik tedavi uygulamaları, bilim ve teknoloji alanında dev atılımlar yapan, din ile irtibatı olmayan ülkelerde bile başvurulan bir tedavi yöntemi olarak uygulanmaktadır. İslam ülkelerinin çoğunda maalesef bu tür veriler ve tavsiyeler, koca karı ilaçları olarak uzun yıllar tahkir edilmiştir. Belki de bunlar ilmi tetkike tabi tutulmadan tahkir edildiği için, İslam ülkeleri kendi ilaçlarını üretememiş, dünyada kimyasal

ilaç üretenlerin pazarı haline gelmiştir. Konu ile ilgili bir tıp dergisindeki tespitlere göre İslam ülkelerinin kendi öz keşifleri ile üretilen patentini aldığı ilaç sayısı yirmiyi bile bulmamaktadır.

Bu makale çerçevesinde nihaî bir öneri olarak, Tıbb-ı Nebevî’de yer alan koruyucu hekimlik ve botanik eczacılığı ile ilgili verileri inceleyen ciddi tetkikler yapılmalıdır. Bu işe ilgi duyan bir üniversitenin gözetiminde, tabiplerin, biyo-kimyacıların, eczacıların ve ilahiyatçıların birlikte çalışacağı bir Tıbb-ı Nebevî Enstitüsü veya Tıbb-ı Nebevî Araştırma Merkezi kurularak bu verilerin günümüz ilmî imkanları ile ele alınıp incelenmesini teklif ediyoruz. Belki bu tür samimi çabalar ve araştırmalar, İslam Dünyası’nda özgün bir ilaç endüstrisinin teşekkülüne de öncülük edebilecektir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî (241/855), *el-Müsned*, I-VI, Amman, 2003.
- Atmaca, Veli, “Tıbb-ı Nebevî Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi (Bibliyografya Denemesi)”, -*Hikmet Yurdu*, Ocak-Haziran 2013/I, c. VI, sayı:11, s.39-74, Malatya, 2013.
- Aydın, Garip, “Manevî Destek Bağlamında Hz. Peygamber’in Hastalara Yaklaşımı”, *Bilimname*, XXXI, 2016/2, 29-274.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîhu’l-Buhârî (el-Câmiu’l-müsnedü’s-sahîhu’l muhtasar min umûri Rasûlillah ve sünenih ve eyyâmih)* thk. Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz, I-VIII, Beyrut, 1994.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah (478/1085), *el-Burhân fi usûli’l-fikhi*-II, Katar, 1992.
- Denizkuşları, Mahmut, *Peygamberimiz ve Tıp*, İstanbul, 1981.
- Dihlevî, Şah Veliyullah Ahmed b. Abdurrahim (1176/1762), *Huccetullâhi’l-bâliğa*, I-II, trc., Mehmet Erdoğan, İstanbul, 2003.
- Dönmez, Mustafa, *Ebu Nuaym el-İsfehânî’nin et-Tıbbu’n-Nebevî İsimli Eserinin Tahkiki*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış doktora tezi), Bursa, 2005.
- Ebü Dâvûd, Süleyman b. Eş’as (275/888), *Sünenü Ebî Dâvud*, I-IV, thk. Sıdkî Muhammed Cemil, Beyrut, 1994.
- Ebu Şehbe, Muhammed, *Difâun anî’s-Sünne*, trc. Mehmet Görmez, M. Emin Özafşar, I- II, Ankara, 1990.
- Fazlurrahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp, Değişim ve Kimlik*, trc. A. B. Baloğlu, A. Çiftçi, Ankara, 1997.
- Hattâbî, Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed (388/998), *Meâlimü’s-süneni şerhu süneni Ebî Davud*, I-IV, Beyrut, 1411.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir (1284/1868), *Mekâsıdu’ş-şer’iati’l-islamiyye*, Tunus, 1978, 51.
- İbn Haldun, Abdurrahman (808/1406), *el-Mukaddime*, thk. Halil Şehhade, Beyrut, 1988.
- İbn Kayyim el-Cevziyye Muhammed b. Ebi Bekr (751/1350), *Zâdü’l-Meâd*, Beyrut, 2003.
- İbnü’l-Esîr el-Cezerî, Mübarek b. Muhammed (606/1209), *en-Nihâye fi garîbi’l-hadis*, I-IV, Kum, 1342.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd Kazvîni (273/886), *Sünenü İbn Mâce*, I-II, thk. Sıdkî Cemil Attâr, Beyrut, 1415/1995.
- Karabulut, Ali Rıza, *Tıbb-ı Nebevî Ansiklopedisi*, I-II, Kayseri, 2006.
- Karacabey, Salih, “Hadis Vahiy Münasebeti ve Tıpla İlgili Hadisler Hakkında Hattâbî’nin Görüşleri”, *Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. IV, sayı:4, Bursa, 1992

- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (261/875), *Sahihu Müslim (el-Câmiu's-sahîh)*, I-V, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut, 1956.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb (303/915), *Sünenü'n-nesâî*, I-IX, tlk. Abdulfettâh Ebu Gudde, 3. bsk. Beyrut, 1414/1994.
- Nevevî, Zekeriya b. Şeref (676/1277), *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. El-Haccâc*, Amman, 1421.
- Raşit Küçük, "Tıbb-ı Nebevi Literatürü Üzerine Bir Deneme", İlim ve Sanat, c.I/3, s. 6, (6- 8) İstanbul 1985.
- Sakallı, Talat, "Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1995, sayı: 2, Isparta, 1995.
- Sancaklı, Saffet, Sünnet Vahiy İlişkisi, *Diyanet İlmî Dergi*, c.XXXIV, sayı:3, 53-70, Ankara, 1998.
- Şâtıbî, İbrahim b. Musa (790/1388), *el-Muvâfakât fî usûli'ş-şer'ia*, Lübnan, ts, I-IV, II, 7.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali (1250/1834), *Fethu'l-kadîr*, I-V, tlk., Hişam Buhârî, Hudar Ukârî, Beyrut, 1997, III, 315.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa (279/892), *Sünenü't-tirmizî*, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbâkî, Abdulkadir İrfân Hassûne, Beyrut, 1414/1994.

